

**Felelősség és immunitás a választottbíráskodásban mint
alternatív vitarendezési eljárásban.
Jogösszehasonlító elemzés.**

BOÓC ÁDÁM

Tézisek az MTA doktora cím elnyerése érdekében benyújtott pályázathoz

Budapest, 2023

1. A kitűzött kutatási cél

Dolgozatunk témája a felelősség és immunitás a választottbíráskodásban mint alternatív vitarendezési eljárásban. A választottbírói immunitás, illetve felelősség kérdése azzal foglalkozik, hogy a választottbíró mint az állami bíraskodástól független, lényegében magánbíráskodó személy a választottbírói eljárása során felel-e, és ha igen, akkor milyen módon és milyen mértékben tartozik felelősséggel a választottbíráskodás során kifejtett tevékenységéért.¹ Munkánkban immunitás alatt a választottbírói immunitást értjük, a diplomáciai mentességgel, illetve az állami immunitás kérdéseivel a dolgozatban nem foglalkozunk.

A választottbírói eljárás alternatív vitarendezési eljárásnak tekinthető. Az alternatív vitarendezési eljárások közül a választottbíró felelősségével foglalkozunk, nem térünk ki például a mediációs eljárás során a mediátor esetleges felelősségére.² Ugyanakkor a választottbírói felelősség elemzésekor számos esetben a nemzetközi jogösszehasonlítás mellett foglalkozunk más hivatásrendek (pl. bírák, ügyvédek) felelősségének egyes kérdéseivel. A bírói felelősségre vonatkozó kitekintést azt indokolja, hogy – miképpen bemutatásra kerül – számos jogrendszer (pl. a német vagy a francia jog) a bírói felelősséget alapul véve szabályozza a választottbírói felelősséget – vagy, mint például az USA joga, a bírói immunitás mintájára alkotja meg a választottbíró immunitását – és a jogalkalmazás során is gyakran figyelembe vételre kerülnek a bírói felelősségre vonatkozó szabályok a választottbíró felelősségének megítélésekor. Az ügyvédi felelősségre történő kitekintésnek elsődlegesen a választottbírói felelősséggel, illetve a tevékenység során okozott károkkal összefüggő felelősségbiztosítás vonatkozásában van jelentősége, mely kérdéssel dolgozatunk egyik fejezetében foglalkozunk.

Dolgozatunk témája kifejezetten indokolja a jogösszehasonlító módszertan alkalmazását. A választottbírói felelősség, illetve immunitás komplex terület, ahol igen sokfajta, eltérő

¹ Vannak a magyar szakirodalomban olyan álláspontok, amelyek a választottbíráskodást kevésbé tekintik magánbíráskodásnak, hanem áttételesen igazságszolgáltatást biztosító bírói tevékenységnek minősítik. Lásd: SÁRKÖZY T.: *A választottbíráskodás helye az igazságszolgáltatás rendszerében*. In: *A Kereskedelmi Választottbíráskodás évkönyve 2019 – 2020*. (szerk.: BURAI-KOVÁCS J.) Budapest, 2020. 13. o. Mi a magunk részéről a Kecskés László akadémikus által elfoglalt állásponttal értünk egyet, mely szerint a választottbíráskodás intézményi fejlődésében a szerződési és az igazságszolgáltatási jelleg adja a két alapfunkciót, illetve jelenti a választottbírói tevékenység értékelésével kapcsolatos két dogmatikai szélsőértéket azzal, hogy alapvetően a szerződéses jelleg az elsődleges. Lásd: KECSKÉS L.: *A választottbíráskodás történeti alapjai*. In: *Választottbírók könyve*. (szerk.: KECSKÉS L. – LUKÁCS J.) Budapest, 2012. 33. o.

² A mediátori felelősséghez – példászerűen – lásd: A. A. CHAYKIN: *Mediator Liability – a New Role for Fiduciary Duties?* University of Cincinnati Law Review 53 (1984). No. 3. 731 – 764. o.; MUNKÁCSI M.: *A mediáló és ítélkező bíró kettős szerepe, különös tekintettel a vitarendezés elősegítésének eszköztárára*. In: *Bíró és mediátor. Válogatott tanulmányok a közvetítői eljárás elméleti és gyakorlati kérdéseiről*. (szerk.: GLAVANITS J.) Győr, 2020. 75 – 92. o.

nemzetközi megoldással találkozunk, és munkánk egyik célja az is, hogy – igazodva a René David által megfogalmazott sarokponthoz – hozzájáruljunk e téma tárgykörében az egymástól eltérő jogrendszerek, jogi kultúrák megismeréséhez, és (ahogyan ezt az értekezés bemutatásra kerülő szerkezete is alátámasztja) a magyar jog fejlesztéséhez.

A választottbírói felelősség vizsgálatánál alapkérdésként feltétlenül említést érdemel: (i) hogyan határozható meg a választottbíró jogviszonya a felekkel, illetve a választottbírói intézménnyel, ebből milyen jellegű felelősség vagy immunitás következik, (ii) mennyiben tekinthető a választottbíró felelőssége kontraktuális vagy deliktuális jellegűnek, (iii) miként írható le a választottbírói intézmény felelőssége. Dolgozatunkban ezért felelősségtani dogmatikai kérdésekkel is foglalkozunk.

A választottbírói intézmények vonatkozásában a *Common Law* országainak vizsgálata során többé-kevésbé abszolút immunitással találkozunk, a kontinentális jogrendszerekben ugyanakkor meghatározott károkozó magatartásokért a választottbírák a szerződéses felelősség alapvető elvei alapján felelősek lehetnek.³ A választottbírói intézmények immunitásának alapja a *Common Law* jogrendszerű országokban különbözik a választottbírói immunitástól. Azon alapul ugyanis, hogy a választottbírói intézmények quasi-bírói szervezatként működnek, funkcióik szorosan kötődnek a választottbírói eljáráshoz, ekként az immunitáshoz szükséges alapfeltételek teljesülnek.⁴ Ahogyan azt a dolgozatnak az USA jogát tárgyaló fejezetben részletesen bemutatásra kerülő *Corey v. New York Stock Exchange* ügyben keletkezett indokolás is tartalmazza, a választottbírói intézmények immunitása nélkül értelmetlen lenne választottbírói immunitásról beszélni, mivel ebben az esetben a választottbírói felelősség egyszerűen a választottbírói intézményekre szállna át.

2. Alkalmazott módszerek, a dolgozat szerkezete

Munkánkban több állam jogrendszerének vonatkozó jogi szabályozását tekintjük át, alapvetően jogösszehasonlító módszert alkalmazva. A jogösszehasonlító megközelítés szükségességét e mű szempontjából álláspontunk szerint alátámasztja a német ZWEIGERT és KÖTZ meghatározása a jogösszehasonlítás szerepéről, melynek értelmében az összehasonlító jog különböző jogrendszerek vagy összehasonlító jogintézmények, vagy a különféle

³ A választottbírói intézmények immunitása kapcsán utalni kívánunk a dolgozatnak az amerikai jogot tárgyaló fejezetében részletesen bemutatásra kerülő *Austern v. Chicago Board* ügyre, míg a választottbírói intézmény kontraktuális felelőssége vonatkozásában két, Franciaországban eldöntött jogesetre hivatkozunk, a *Société Cubic Défense Système v. CCI* és az *SNF v. ICC* ügyre, melyek elemzésére a kontinentális jogrendszereket bemutató fejezetben kerül sor.

⁴ Lásd: N. BLACKABY – C. PARTASIDES – A. REDFERN – M. HUNTER: *Redfern and Hunter on International Arbitration*. Oxford, 2009. 333. o.

jogrendszerekben felmerülő és egymással összehasonlítható jogi problémák megoldásainak, stílusának vagy szellemének összehasonlítása.⁵

Igyekeztünk követni a szintén ZWEIGERT és KÖTZ által megfogalmazott módszertani alapelvet, mely szerint a jogösszehasonlítás során egy adott jogintézmény vizsgálatára kerül sor különféle országok jogrendszerében.⁶

René David (aki maga is foglalkozott a választottbírósági jog kutatásával)⁷ jogcsaládokról szóló könyvének angol nyelvű változata bevezetésében – egyebek mellett – az alábbiak olvashatóak: *„The present utility of comparative law can be analysed under three heads: it is useful in historical and philosophical legal research; it is important in order to understand better and to improve one’s national law: and it assists in the promotion of the understanding of foreign people, and thereby contributes to the creation of a context favourable to the development of international relations.”*⁸ Ezen idézet szerint a jogösszehasonlítás egyik lényeges haszna – a hazai jog jobb megismerése és fejlesztése mellett – külföldi emberek, külföldi jogrendszerek megértése, és ebben a kontextusban a nemzetközi kapcsolatok fejlesztéséhez történő hozzájárulás. Ahogyan Kecskés László akadémikus kiemeli: *„A ma világa nem a múlt világa többé. Egyre gyakrabban kerülünk kapcsolatba, találkozunk olyan emberekkel, jogászokkal, akik másfajta képzésben részesültek, mint mi. A miénktől eltérő módszerekkel gondolkodnak, más fogalmakat használnak, más a világról alkotott képük és a jogról vallott felfogásuk. A találkozásoknál az is hamar nyilvánvalóvá válik, hogy a jogösszehasonlítás nemcsak fényképészet, hanem építészet is.”*⁹

Fentiek alapján a dolgozatban a jogösszehasonlítás kiemelt szerephez jut, a kutatás legfőbb eredményéhez is a jogösszehasonlítás módszertani alkalmazásával jutunk el. A

⁵ A német eredeti szerint: *„Rechtsvergleichung ist das Inbezugsetzen verschiedener Rechtsordnungen in ihrem Geist und Stil oder das Inbezugsetzen vergleichbarer Rechtsinstitute oder vergleichbarer Problemlösungen in verschiedenen Rechtsordnungen.”* Lásd: K. ZWEIGERT – H. KÖTZ: *Einführung in die Rechtsvergleichung auf dem Gebiete des Privatrechts*. Tübingen, 1996³. 17. skk. o. Figyelemmel kell lennünk a RENÉ DAVID által adott meghatározásra is, melynek értelmében az összehasonlító jog a nemzetek közös tapasztalatainak felhasználásával, a jog helyének és jelentőségének megvilágításával tölt be elsődleges szerepet a jogtudományban (*„Comparative law has a primary role to play in the science of law. It can enlighten the understanding of the place and significance of law by drawing upon the experience of all nations”*). Lásd: R. DAVID – J. E. C. BRIERLEY: *Major Legal Systems in the World Today. An Introduction to the Comparative Study of Law*. New York, 1978². 16. o.

⁶ *„Es kann aber auch — und wahrscheinlich ergiebiger — geschehen dadurch, dass jeweils ein Rechtsinstitut oder ein Rechtsproblem in verschiedenen Rechtsordnungen der Welt vergleichend untersucht wird.”* Lásd: ZWEIGERT – KÖTZ: *i.m.* 5. o.

⁷ Lásd: R. DAVID: *L’arbitrage dans le commerce international*. Paris, 1982.

⁸ DAVID – BRIERLEY: *i.m.* 4. o. A jogösszehasonlítás metodikai problémáihoz az újabb irodalomból lásd: G. SAMUEL: *An Introduction to Comparative Law. Theory and Method*. Oregon, 2014. 11 – 18. o.

⁹ Lásd: KECSKÉS L.: *A polgári jog fejlődése a kontinentális Európa nagy jogrendszereiben*. Budapest - Pécs, 2004. 30. o. A *„jogösszehasonlítás nemcsak fényképészet, hanem építészet is”* fordulathoz lásd: MÁDL F.: *Összehasonlító nemzetközi magánjog – A nemzetközi gazdasági kapcsolatok joga*. Budapest, 1978. 93. o.

jogösszehasonlító módszer interdiszciplinaritással ötvöződik: anyagi jog és eljárási jog együttesen és egymásra vonatkoztatva, kontextusba állítva jelenik meg.

A dolgozatban számos, különböző kontinensen található ország, amellet a kontinentális-angolszász jogrendszer különbségeinek bemutatását is felvállaló szemléletet alkalmazunk. A munka a nemzetközi jogegységesítésre extrapolálva figyelemmel van a folyamatos jogfejlesztésre.

Dolgozatunk fő kérdését, a választottbírói felelősség és immunitás problémáját az alábbiak szerint vizsgáljuk meg. A bevezetést, problémafelvetést követően a kontinentális magánjogrendszerek alapját képező, de az angolszász jogrendszerekre is nagy hatást gyakorló római jogban elemezzük a választottbírói felelősség megjelenését, elsősorban a *receptum arbitrii*-n keresztül, illetve egyes forrásszövegek bemutatásával. A következő fejezet témája a választottbírákkal szembeni felelősségrevonás esetén alkalmazandó jog egyes kérdései. E fejezetben a nemzetközi magánjogi elemzés mellett az alkalmazandó jog vonatkozásában egy általunk kidolgozott játékelméleti megközelítést is megkísérlünk feltárni. A játékelméleti érv legfontosabb jelentősége annak alátámasztása álláspontunk szerint, hogy több, eltérő nemzetiségű választottbírából álló választottbírói testület esetében miért nem szerencsés a választottbíró lakóhelye szerinti jog alkalmazása a választottbírói felelősségre.

Ezt követően a választottbírói felelősség fogalmát egyes *Common Law* jogrendszerű országokban mutatjuk be. Ebben a fejezetben az USA szabályozásának és gyakorlatának igen terjedelmes rész jut. Megítélésünk szerint ezt feltétlenül indokolja a számos állam szabályozásától eltérő, fentiekben említett a választottbírákat megillető abszolút immunitás fogalma, illetve az erre épülő gyakorlat. Az USA jogában a választottbíró rendkívül nagyfokú immunitással (*broad immunity*) rendelkezik a polgári jogi felelősség alól. E felfogással szemben ugyanakkor már számos kritika fogalmazódott meg, ennek ellenére lényegében továbbra is a majdnem teljeskörű immunitás érvényesüléséről lehet beszélni az amerikai gyakorlatban, melyet sok tekintetben a törvényhozás is támogat.

A választottbírói immunitás fontos sajátosságára az amerikai választottbírói szakirodalom klasszikusának tekinthető Martin Domke – az amerikai gyakorlat által lényegében alátámasztott – álláspontja az, hogy az immunitás a választottbírói jog és gyakorlat leglényegesebb elve, mely a bírói immunitáson alapulva a választottbírák függetlenségét és integritását védi meg, és lényegében az elégedetlen peres fél által kezdeményezett bírósági eljárással történő zaklatástól is megóvjá a választottbírákat.¹⁰ Hasonlóan vélekedik Gary B. Born nagyszabású nemzetközi kereskedelmi választottbírói munkájában, kimondva, hogy

¹⁰ Lásd: M. DOMKE: *Domke on Commercial Arbitration. The Law and Practice of Commercial Arbitration.* (rev. ed. G. WILNER). Minnesota, 2003. §§ 1.01. – 1.02.

lényegében minden jogrendszer felruházza a választottbírákat az immunitás bizonyos fokával a választottbírói tevékenységükkel összefüggésben előterjesztett magánjogi igényekkel szemben.¹¹

Lényeges kiemelni, hogy az American Law Institute gondozásában, mintegy 15 évnyi előkészítő munkát követően 2023-ban látott napvilágot a *U.S. Law of International Commercial and Investor-State Arbitration* címet viselő *Restatement*.

A *Restatement* az amerikai kereskedelmi és befektetési választottbíráskodás leglényegesebb kérdéseivel foglalkozik, ekként teret szentel a választottbírói immunitás kérdésének is. Az immunitásra vonatkozó normatervezetet érdemes szó szerint is idézni az alábbiak szerint: § 3.10. *Arbitral Immunity (a) International arbitrators are, to the same extent as judges, immune from civil liability for acts or omissions within the scope of their duties. (b) Arbitral institutions and appointing authorities are immune from civil liability for acts or omissions within the scope of their duties as administrators of arbitral proceedings or in appointing arbitrators.*

Fentiek alapján a nemzetközi választottbírák a bírákéval azonos mértékben mentesülnek a polgári jogi felelősség alól a feladataik körébe tartozó cselekményekért vagy mulasztásokért. A választottbírói intézmények és a kijelölő hatóságok mentesülnek a polgári jogi felelősség alól a választottbírói eljárás igazgatásával vagy a választottbírák kijelölésével kapcsolatos feladataik körében elkövetett cselekmények vagy mulasztások tekintetében. A *Restatement* tehát lényegében a korábbi amerikai gyakorlatban kialakult álláspontot követi az abszolút immunitás biztosítása vonatkozásában. A *Restatement* megalkotása folyamán felmerült a szerkesztők részéről olyan, az *American Legal Institute* által végül nem támogatott álláspont, mely a választottbírák részére nem abszolút, hanem minősített immunitást biztosított volna. A szerkesztők fő érve ezzel kapcsolatban az volt, hogy a választottbíráknak legalább a választottbírói intézményekkel kontraktuális jogviszonyuk van, és senkinek sem lehet abszolút immunitása a szerződésesség alól. A *tort* felelősség vonatkozásában pedig a szerkesztők azzal érveltek, hogy a nagyfokú gondatlansággal szemben sem lehet abszolút immunitást kikötni.

E fejezet foglalkozik az angol joggal is, amely hatással volt számos, az egykori Brit Nemzetközösség tagjainak vonatkozó jogi szabályozására is. A neves angol választottbírói szakíró, Julian M. D. Lew a választottbírói jogállás vonatkozásában a nemzetközi közrend jelentőségére hívja fel a figyelmet, kimondva, hogy a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásban a választottbírák a nemzetközi kereskedelmi rend őrei, és

¹¹ Lásd: G. BORN: *International Commercial Arbitration*. Vol. I. The Hague, 2009.1639. o.

kötelességük fenntartani a nemzetközi kereskedelem alapvető normáit, a nemzetközi kereskedelem szokásait, valamint a kereskedelmi tevékenység minden szintjét megalapozó alapvető erkölcsi és etikai értékeket.¹² A választottbírói jogviszony vonatkozásában az angol jog, bár a státusz elméletből indul ki, ma már alapvetően a hibrid elméletet követi.

A brit 1996. évi *Arbitration Act* 29. szakaszának jelenleg hatályos szövege szabályozza a választottbírói immunitást, és egyben utal a 25. szakaszra is.

A jogszabályszerint a választottbíró nem felelős a választottbírói feladatainak ellátása vagy állítólagos ellátása során elkövetett vagy elmulasztott cselekményért, kivéve, ha a cselekmény vagy mulasztás bizonyítottan rosszhiszemű volt. Ez a rendelkezés a választottbíró alkalmazottjára vagy megbízottjára ugyanúgy vonatkozik, mint magára a választottbíróra. A választottbíró lemondása vonatkozásában van szerepe a 25. szakasznak. A 25. szakasz első bekezdése szerint a felek a választottbíróval a lemondásának következményeiről (i) a díjra vagy költségekre való jogosultsága (ha van ilyen), tekintetében, (ii) az általa a lemondással okozott költségekkel összefüggő felelősségre vonatkozóan szabadon megállapodhatnak.

Az *Arbitration Act* – figyelemmel 1996-ban történt megalkotására – több, mint 25 éve hatályos, és ilyen módon kerül alkalmazásra az Egyesült Királyságban. Az Egyesült Királyság kormánya felkérte a Jogi Bizottságot (*Law Commission*), hogy vizsgálja felül a törvényt, és határozza meg, hogy szükség van-e módosításokra, hogy a törvény megfeleljen a célnak, és továbbra is elősegítse, hogy az Egyesült Királyság a kereskedelmi választottbíráskodás vezető célpontja legyen, függetlenül a fentiekben említett körülményektől.¹³

A választottbírói törvény reformja vonatkozásában a Jogi Bizottság egy konzultációs dokumentumot készített, illetve az érdekeltek széles körével konzultált. A konzultációs dokumentum 2022. 09. 22. napján került közzétételre és a kitöltés határideje 2022. 12. 15. napjában került meghatározásra.¹⁴ A Jogi Bizottság 2023. 07. 05. napján kelt, majd közzétett végső jelentése (*Final Report and Bill*) szintén alapvetően a választottbírói immunitás fenntartása mellett foglalt állást.¹⁵ A londoni Paula Hodges 2023 júniusában megjelent tanulmányában szintén az immunitás mellett érvel, kiemelve annak jelentőségét a választottbírákkal szemben megindított, nyilvánvalóan alaptalan keresetek esetén.¹⁶

¹² Lásd: J. D. M. LEW: *Applicable Law in International Commercial Arbitration*. New York, 1978. 413. o.

¹³ A Jogi Bizottság (*Law Commission*) tevékenységét részletesen lásd: <https://www.lawcom.gov.uk/about/> (A letöltés ideje: 2023. 02. 28.)

¹⁴ Ezzel kapcsolatban részletesen lásd: <https://www.lawcom.gov.uk/project/review-of-the-arbitration-act-1996/> (A letöltés ideje: 2023. 02. 28.)

¹⁵ Lásd: <https://www.lawcom.gov.uk/project/review-of-the-arbitration-act-1996/> (A letöltés ideje: 2023. 09. 20.)

¹⁶ Lásd: P. HODGES: *Time to Stand Up for Immunity*. *Arbitration International* 39 (2023). 245. o.

A választottbírói immunitás vonatkozásában a Jogi Bizottság véleménye az alábbiak szerint foglalható össze. Az 1996. évi választottbírói törvény immunitást biztosít a választottbíróknak, azonban az ítélkezési gyakorlatban vannak példák arra nézve, hogy a választottbírók felelősséggel tartozhatnak a lemondásukkal összefüggő költségeikért, melybe a bírósági eljárási költségek is beletartoznak. A Jogi Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy ezek a jogesetek ellentétesek a törvény szövegével és szándékával.¹⁷ A Bizottság álláspontja az, hogy helyénvaló lenne megfordítani az ítélkezési gyakorlat irányvonalát és az 1996. évi választottbírói törvényben kifejezetten megerősíteni, hogy a választottbírói immunitás kiterjed a választottbírói eljárásból eredő bírósági eljárások költségeire is.

A következő fejezet tárgya a választottbírói felelősség bemutatása egyes kontinentális jogrendszerekben. E körben az alábbi országok vonatkozó jogi szabályozása és gyakorlata kerül bemutatásra: Argentína, Ausztria, Franciaország, Németország, Spanyolország, Svájc. (Röviden egyéb államok – például Portugália, Románia – szabályai is említésre kerülnek.) Az országok kiválasztása során arra törekedtünk, hogy egyfelől olyan országokat mutassunk be, melyek szerepe a választottbíráskodás és általában az európai jogfejlődés tekintetében jelentős (például Svájc, Franciaország), illetve ahol a választottbírói felelősség szabályozása valamilyen szempontból sajátos (Argentína), továbbá olyan joggyakorlatot lehetett azonosítani (Spanyolország), amely a nemzetközi gyakorlatra is hatással van.

A német jog egyértelműen elválasztja a választottbíróval kötött alapszerződést a választottbírónak a választottbírói eljárás belüli eljárási funkcióitól (beleértve a kötelezettségeket is). A német doktrína egyértelműen megkülönbözteti a felek és a választottbíró közötti szerződéses kapcsolatot a választottbíró eljárási funkcióitól ("*Amf*"). Ez utóbbit a *lex arbitrii* szabályozza, és a választottbíró eljárási szerepére vonatkozik.

A német jogban a választottbírók ugyanolyan feltételek mellett felelnek a jogszabályok téves alkalmazásáért, mint a bírósági bírák (azaz, ha a téves jogalkalmazás szándékos bűncselekménynek minősül). A választottbíró elviekben a kötelmi jog általános szabályai szerint gondatlanságért is felelhet, pl. ha a ZPO 1036. §-ának megsértésével elmulasztja olyan körülmények feltárását, amelyek kétséget ébresztenek pártatlanságával vagy függetlenségével kapcsolatban, és ha ez többletköltséget vagy késedelmet okoz.

A német jog csupán a BGB 839. §-ában rendelkezik a hivatali köteleességszegésért való felelősségről. A Szövetségi Legfelső Bíróság régóta fennálló gyakorlata szerint (BGHZ 42, 313) a választottbíró ugyanazokat a kiváltságokat élvezzi, mint az állami bírósági bíró. A

¹⁷ A Jogi Bizottság vonatkozó álláspontjának részletes ismertetését lásd: <https://s3-eu-west-2.amazonaws.com/lawcom-prod-storage-11jxou24uy7q/uploads/2022/09/Arbitration-Consultation-Paper.pdf> (A letöltés ideje: 2023. 02. 28.)

jogellenes döntések tekintetében a 839. § (2) bekezdése szerint, ha a bíró egy perben hozott ítéletével hivatali kötelességét megszegi, nem felel az ebből eredő kárért, kivéve, ha a kötelességszegés büntetőeljárással kikényszeríthető közbüntetéssel büntetendő. A bíró/választottbíró felelősségi privilégiumát tovább bővíti a 839. szakasz (1) bekezdése, amely szerint a gondatlanság csak akkor róható fel a bírónak/választottbírónak, ha a károsult fél más módon nem tud kártérítést szerezni. Nem keletkezik továbbá kártérítési kötelezettség, ha a károsult fél szándékosan vagy gondatlanságból elmulasztotta a kárt (tárgan értelmezhető) jogorvoslással elhárítani.

A német legfelső bírósági joggyakorlat a választottbírói megállapodást olyan magánjogi szerződésnek tekinti, amely a választottbíró általános kötelezettségét állapítja meg, hogy legjobb tudása szerint együttműködik a választottbírói eljárásban, és a vitát a választottbírói megállapodással összhangban rendezzi.

Az osztrák jogban hatályos választottbírói joganyag az osztrák polgári perrendtartás (ZPO) 577 – 618. §§-ában található. A választottbíró felelőssége szempontjából kiemelkedő jelentőségű a ZPO 594. § (4) bekezdése. Ezen szabályozás értelmében az a választottbíró, aki a kijelölés elfogadásával vállalt kötelezettségét nem vagy nem időben teljesíti, felelős a felekkel szemben a vétkes megtagadásával vagy késedelmével okozott kárért.

Az osztrák Legfelső Bíróság által a választottbírói felelősség kérdésében hozott fontos és érdemi ítélet 2016 márciusából származik. (OGH, 2016.03.22., 5 Ob 30/16x). A szóban forgó ügyben a választottbírói szerződés csak súlyos gondatlanság esetén írta elő a választottbírók felelősségét, valamint abban az esetben, ha a döntést az osztrák polgári perrendtartás 611. szakasza alapján sikeresen érvénytelenítették. Az osztrák jog szerint tehát a választottbírói ítélet sikeres érvénytelenítése általában a választottbíró felelősségének *conditio sine qua non*-ját képezi, kivéve, ha az osztrák polgári perrendtartás 594. § (4) bekezdésének kifejezett esete alkalmazandó (az a választottbíró, aki a kinevezés elfogadásával vállalt kötelezettségeinek nem, vagy nem időben tesz eleget, a felekkel szemben felel minden olyan kárért, amelyet a vétkes elutasításával vagy késedelmével okozott).

A francia jogirodalomban és jogi szabályozásban is többfajta megközelítést olvashatunk a választottbírói jogviszony természetéről vonatkozásában. A XX. század második felében kialakuló francia esetjog már inkább a választottbíró tisztségének kontraktuális koncepcióját alkalmazza, erre a következtetésre jutott 1960. január 29-én a *Cour de Cassation a Veuve J. Houdet et Fils v. Chambre arbitrale de l'union syndicale de grains et farines de Bordeaux* ügyben.¹⁸

¹⁸ A *Cour de Cassation a Veuve J. Houdet et Fils v. Chambre arbitrale de l'union syndicale de grains et farines de Bordeaux* ügy leírását lásd: K. FORNBACHER – I. KNIEL: *Judicial Immunity versus Contractual Liability*. In:

A választottbírák felelőssége a bírákéhoz hasonló, bár a választottbírói felelősség francia megközelítése megkülönböztethető a bírói felelősség megközelítésétől, ugyanis a bírákra vonatkozó jogszabályok nem vonatkoznak a választottbírákra.

A választottbírói felelősség attól függhet, hogy a bíróság a választottbíró kötelezettségeit *obligation de résultat*-nak (eredményre vonatkozó kötelezettség) vagy *obligation de diligence*-nek (gondossági kötelem) tekintjük. A választottbíró szerződéses felelősséggel tartozik, ha a kinevezését követően és kötelezettségeinek teljesítése előtt lemond, *déni de justice*-t követ el, nem hoz döntést a szerződéses határidőn belül, elfogultság, gondatlanság vagy a titoktartás megszegése miatt. Bár a felelősség vagy annak kizárásának indoklása és alapja eltérő, a francia jog a gyakorlatban közel áll az angol állásponthoz. A választottbíró mentesül a felelősség alól a döntése tekintetében.

Az angol joggal ellentétben – amely lényegében a minősített immunitás (*qualified immunity*) elve szerint szabályoz – azonban Franciaországban a választottbíró szerződéses felelősséggel tartozik a *faute lourde*, azaz bármely olyan súlyos vagy szándékos hiba esetén, amely miatt a választottbíró nem teljesíti szerződéses kötelezettségeit.

A választottbírói felelősség francia megközelítése a francia választottbíróra jelentősebb felelősséget telepít, mint az angol és az amerikai jog, és a választottbírói felelősség a legtöbb esetben a bírói immunitáson alapul.

A választottbírói felelősség kérdésében a francia esetjogban igen releváns az 1991-ben hozott francia határozat az ún. *Bompard* ügyben (*CA Paris 22 mai 1991, Bompard v. Consorts C. et al.*) Ebben a határozatban a párizsi fellebbviteli bíróság kiemelte, hogy a választottbírák a francia *Code Civil* 1142. és 1147. cikke értelmében polgári jogi felelősséggel tartoznak. A *Code Civil* szerint a felelősség megállapításához a választottbíró "személyes vétkességére" van szükség, azaz "olyan vétkességre, amely összeegyeztethetetlen a joghatósági funkcióival". A *Bompard* ügyből az a következtetés vonható le, hogy Franciaországban a választottbíró szerződéses jogviszonya természetének ellenére az állami bíróságok elismerik, hogy a választottbírák hasonló feladatokat látnak el, mint a bírák, és meg kell adni nekik valamilyen formában az immunitást a felelősségük érvényesítését célzó perekkel szemben. Említést érdemel az is, hogy a francia *Code de Civil Procedure* 1457 cikkelyének azon szabálya, mely szerint a választottbíráknak az eljárás végéig el kell látniuk a feladatukat, hacsak nem merül fel olyan törvényes ok vagy indok, amely miatt lemondhatnak

tisztségükről, egyik első alkalommal éppen a *Bompard* ügyben került alkalmazásra.¹⁹ Kiemelendő, hogy a *Bompard* ügyben a bíróság azt is kimondta, hogy a vitában álló felek és a választottbírák közötti szerződés egy *sui generis* szerződés.²⁰

A francia jogban azok a kérdések, melyek alapvetően a választottbíró felelősségét felvethetik, nem feltétlenül eredményezik a választottbírói ítélet érvénytelenítését, az érvénytelenítéshez szükséges, hogy a francia polgári perrendtartás (*Code de procédure civile*) 1492. cikkelyében meghatározott érvénytelenítési okokat igazolják az érvénytelenítési per során.²¹ Ebből az is következhet – szemben e fejezet másik pontjában bemutatott osztrák jogban uralkodó felfogással – hogy a választottbíróval szembeni felelősségérvényesítésnek nem feltétlenül előfeltétele a választottbírói ítélet érvénytelenítése.

A svájci jogban a választottbíró és a felek közötti kapcsolat alapvetően szerződéses természetű (*der Schiedsrichtervertrag, le contrat d'arbitre, il contratto d'arbitro*), azaz a választottbírói viszonyrendszerre vonatkozó elméletek közül egyértelműen a szerződéses elmélet a meghatározó.

A választottbírák felelősségének teljes kizárása Svájcban a jogszabály erejénél fogva érvénytelen, mivel az OR – hasonlóan a német joghoz – úgy rendelkezik, hogy minden olyan megállapodás, amely a szándékosság vagy súlyos gondatlanság miatti felelősséget előre kizárja, semmis. A Poudret – Besson szerzőpáros választottbírói ítéletéről szóló könyve ugyanakkor azt emeli ki, hogy a választottbíró felelőssége a választottbírói ítéletalkotói tevékenységgel kapcsolatban elsődlegesen nagyfokú gondatlanság esetén áll be, ugyanakkor a nem szorosan az ítéletalkotói tevékenység esetében is fennállhat a felelősség, például ha a választottbíró az összeférhetetlenségével kapcsolatban valamely tényről elhallgat, vagy megsérti a titoktartási kötelezettségét.²² A felelősségre vonatkozóan azonos álláspontot foglal el a Martin Bernet – Jörn Eschment szerzőpáros is, kimondva, hogy Svájcban a választottbíró szinte egyöntetűen csak szándékos vagy súlyosan gondatlan kötelességszegés esetén felel a bírói tevékenységéért, enyhe vagy közepes gondatlanságért viszont nem felel. Miként azzal az Amerikai Egyesült Államokkal foglalkozó fejezet foglalkozik, az amerikai joggyakorlatban számos esetben olvasható az abszolút immunitás melletti érvként az a felvetés, hogy az képes

¹⁹ Lásd: B. CASTELLANE: *The New French Law on International Arbitration. Journal of International Arbitration* 28(2011) No. 4. 374. o.

²⁰ Lásd: A. F. M. EL SHOURBAGY: *Arbitrator and Arbitral Institutions Liability and Insurance*. Thesis. Rotterdam, 2021. 32. o.

²¹ A *Code de procédure civile* 1492. cikkelyének szövegét lásd: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070716/LEGISCTA000023421711/#LEGISCTA000023421730 (A letöltés ideje: 2023. 05. 31.) Lásd ezzel kapcsolatban összefoglalóan: I.KNOLL-TUDOR: *Recognition or Enforcement and Annulment of Arbitral Awards in France: An Analysis of the Kluwer Research Results*. *Journal of International Arbitration* 39 (2022) No 3. 453 – 490. o.

²² Lásd részletesen: J.F. POUDRET – S. BESSON: *Comparative Law of International Arbitration*. London, 2007. 437 – 450. o.

garantálni az ítélkezési tevékenység függetlenségét. Ehhez képest a svájci szabályozás ehhez nem az abszolút immunitást, hanem lényegében a gondatlanságért való felelősséget rendeli.

Egy kortárs svájci szerző, Nadia Smahi határozott álláspontja az, hogy a választottbíró immunitásának bevezetése a svájci jogban növelné Svájc népszerűségét mint a nemzetközi választottbíráskodás egyik lehetséges központját. Nadia Smahi kiemeli, hogy mivel Svájc mindig is innovatív álláspontot foglalt el a nemzetközi választottbíráskodás területén, nincs ok arra, hogy ne Svájc legyen az egyik első kontinentális jogrendszerű ország, amely a *Common Law* országokéhoz hasonló megközelítést vezet be jogrendszerébe.

Smahi javaslatot is tesz az IPRG megfelelő kiegészítésére a választottbírói felelősség szabályozása tekintetében az alábbiak szerint: „*Választottbírói immunitás. 1. A választottbíró nem felelős a választottbírói feladatainak ellátása vagy állítólagos ellátása során tett vagy elmulasztott cselekményekért, kivéve, ha jogellenes szándékkal vagy súlyos gondatlansággal okozott kárt vagy veszteséget. 2. A jogerős és kötelező érvényű választottbírói határozatok érdemi része nem vizsgálható felül felelősségre vonatkozó keresetek útján.*”²³ Megítélésünk szerint ugyanakkor kérdéses, hogy vajon a svájci jogalkotó elfogadja-e felvetést, és biztosít-e immunitást a választottbírák részére.

A spanyol jogban a választottbíráskodásra vonatkozó kérdéseket a 2003. évi *Ley de Arbitraje* tartalmazza, mely 2011-ben esett át átfogó módosításon. E módosítás tartalmazza a választottbírák vagy választottbírói intézmények felelősségbiztosítási szerződés megkötésére vonatkozó kötelezettségét. Ez azért lényeges, mert a dolgozatunkban vizsgált országok közül kizárólag a spanyol jog az, amelyik a választottbírák vonatkozásában kötelező felelősségbiztosítást ír elő. A spanyol jog álláspontja szerint a választottbírák polgári jogi felelősségre vonhatók, ha nem teljesítik a feladatukból eredő kötelezettségeiket, és kárt vagy sérelmet okoznak.

Argentínában 2015 augusztusában új polgári és kereskedelmi törvénykönyv, a *Ley 26.994 Código Civil y Comercial de 2014* lépett hatályba, amely felváltotta és egységesítette a több mint egy évszázada hatályban lévő polgári és kereskedelmi törvénykönyveket.²⁴

²³ Lásd: N. SMAHI: *The Arbitrator's Liability and Immunity Under Swiss Law – Part II*. ASA Bulletin 35 (2017). No. 1. 36. o.

²⁴ A választottbírói jog régebbi szabályozásához Argentínában lásd: Á. BOÓC: *Arbitration in South America – with Special Regard to the Appointment and Challenge of the Arbitrator*. Acta Juridica Hungarica, 50 (2009) No 2. 177 – 211. o. Ezt megelőzően Argentínában az 1869. évi Polgári Törvénykönyv (*Código civil*) volt hatályban, melynek hatályba lépésére 1871. január 1-jén került sor. Az argentin magánjog fejlődéséhez lásd: G. HAMZA: *Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*. Budapest, 2009. 654 – 659. o.

Az argentin jog szerint a választottbírák három típusú felelősségnek vannak kitéve: a) büntető felelősség, mint például az igazságszolgáltatás meghamisítása (az argentin büntető törvénykönyv 269. cikkelye szerinti *prevaricato*) a szakmai titok megsértése (az argentin büntető törvénykönyv 156. cikkelyében szabályozottak szerint)²⁵; b) fegyelmi felelősség a választottbírói intézmény vagy szervezet előtt, c) polgári jogi felelősség a felekkel szemben.

Az 1662. cikkely kifejezetten a választottbírói kötelezettségeket tartalmazza.²⁶ A rendelkezés szerint a választottbíró, aki elfogadja a tisztséget, szerződést köt a felek mindegyikével, és vállalja a választottbíráskodással összefüggő feladatok elvégzését. Ezek közül kiemelendő a feltárási kötelezettség, az ügy ellátásának a kötelezettsége, az eljárás bizalmas módon történő kezelése, illetve – egyebek mellett – az, hogy a megállapított határidőn belül indokolással ellátott döntést kell hoznia. A választottbíráknak minden esetben biztosítaniuk kell a felek egyenlőségét és a kontradiktórius eljárás elvének alkalmazását, valamint azt, hogy mindegyiküknek elegendő lehetőséget biztosítsanak jogaik érvényesítésére. Fentiekből kiemelhető, hogy ez a törvényi szabályozás a választottbíráskodás szerződéses jellegét hangsúlyozza, melyből az is következik, hogy a választottbíró a szerződéses kötelezettségei teljesítéséért nyilvánvalóan felelősséggel tartozik.

A portugál választottbírói törvény (63/2011.) 9. szakasza szerint miután egy választottbíró elfogadta kinevezését, nem vonható felelősségre az általa hozott határozatok vagy ítéletek által okozott károkért, kivéve ugyanazon esetekben, amelyek esetén a bírák is felelősségre vonhatók. A bírák és az ügyészek csak akkor felelősek a döntéseik által okozott károkért, ha szándékosan vagy súlyos gondatlansággal jártak el. A választottbíró minden esetben csak a jogvitában részt vevő felekkel szemben lehet felelős.

A választottbírák a választottbírói eljárás elé terjesztett jogvita eldöntésének indokolatlan késedelmével a feleknek okozott kárért is felelősek. A választottbíró közvetlen elszámoltathatósága a felekkel szemben ösztönzi a választottbírói eljárás gyors eredményének elérését, ami kiegészíti a jogvita törvényes vagy megállapított határidőn belüli eldöntésére vonatkozó kötelezettséget.²⁷

²⁵ Lásd: Az argentin büntető törvénykönyv, a Ley 11.179 – *Codigo Penal de la Nacion Argentina* szövegét lásd: <https://observatoriolegislativocele.com/codigo-penal-de-la-republica-argentina-ley-11179/> (A letöltés ideje: 2023. 03. 17.)

²⁶ Az argentin polgári és kereskedelmi törvénykönyv 1662. cikkelyének szövegét Lásd: <http://servicios.infoleg.gob.ar/infolegInternet/anexos/235000-239999/235975/texact.htm#22> (A letöltés ideje: 2023. 03. 17.)

²⁷ Lásd: <https://cms.law/en/int/expert-guides/cms-expert-guide-to-international-arbitration/portugal> (A letöltés ideje: 2023. 03. 13.)

Önálló fejezet mutatja be a választottbírói felelősséget a magyar jogban, részletesen leírva annak történeti fejlődését, illetve elemezve a hatályos jog és joggyakorlat által elfoglalt álláspontot.

A jelenleg hatályos magyar választottbírói törvény, a 2017. évi LX. törvény (Vbt.) a választottbírói felelősség vonatkozásában egy felhatalmazó szabályt tartalmaz az 57. § (3) bekezdésében, mely a szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő károkozásért való felelősség kivételével lehetőséget ad a választottbírói felelősség kizárására. A Vbt-hez fűzött miniszteri indokolás arra mutat rá, hogy a törvényjavaslat a szerződésszegés jogkövetkezményeinek korlátozását a Ptk. 6:152. §-ban foglalt szabályhoz képest szűkebb körben teszi lehetővé, mivel nemcsak a szándékosan, hanem a súlyos gondatlanságból eredő károkozásért fennálló felelősséget sem lehet kizárni, illetve korlátozni a felek és a választottbírói bíróság által kötött szerződésben.²⁸ Témánk szempontjából az indokolás azért is releváns, mert a választottbírói felelősségnek egyértelműen kontraktuális alapon történő szabályozását támogatja.

A 2017. évi Vbt. 67. § (8) bekezdése alapján a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Mellett Működő Állandó Választottbírói Bíróság 2018. év elején megalkotta Eljárási Szabályzatát, melynek utolsó módosítása 2022. 12. 31. napi hatállyal történt meg. Ennek 50. §-a a felelősségkorlátozást akként szabályozza, hogy a választottbírák, az MKIK alkalmazottai, szervei vonatkozásában a választottbírói eljárással összefüggő cselekményért vagy mulasztásért kizárt a felelősség, kivéve a szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő károkozásért való felelősséget.

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Mellett Működő Választottbírói Bíróság Eljárási Szabályzata 2022. december 31. napjával módosításra került. A módosítást a Választottbírói Bíróság Elnöksége fogadta el, a Varga István professzor által vezetett munkacsoport javaslatai alapján.

A módosított rendelkezések között több olyan is akad, amely a választottbírói felelősség kérdését közvetlen vagy közvetett módon érinti. Példaként utalhatunk arra, hogy az Eljárási Szabályzat 43. § (2) bekezdése kiegészült egy lényeges fordulattal, mely szerint az ítéletet több választottbíró eljárása esetén elegendő a tagok többségének aláírnia, feltéve, hogy az elmaradt aláírás hiányának okát a Választottbírói Bíróság feltünteti és igazolja az ítéleten.

A Választottbírói Bíróság Elnöksége részére készített belső munkaanyagban szereplő indokolás szerint a Választottbírói Bíróság tekintélyét és integritását óvja az, ha intézményesült módon – a

²⁸ Lásd: <http://www.parlament.hu/irom40/15361/15361.pdf> A letöltés ideje: 2023. 02. 14.

Választottbíróság által deklaráltan – kerül az dokumentálásra, hogy valamely választottbíró miért nem írta alá az ítéletet. Ebből az is következik, hogy az aláírás hiányának dokumentálása nem az aláírást és/vagy a döntéshozatalban való részvételt megtagadó, vagy abban akadályozott választottbírótól függ.

Fontos kiemelni továbbá, hogy az Eljárási Szabályzat 2. mellékletében (Díjtáblázat) szereplő 53. § kiegészült egy (4) bekezdéssel, melynek alapján a Választottbíróság jogosult a tanácsot megillető tiszteletdíj csökkentésére, amennyiben a választottbírósági tanács az előírt 45 napon belül az ítéletet nem adja át a Választottbíróságnak, és nem kérte a határidő meghosszabbítását.

A magyar szabályozás nem tartalmaz összecszerűséget a csökkentés vonatkozásában, mint ahogyan nem ad lehetőséget a gyorsan teljesítő választottbírói testület számára a választottbírói díj növelésére. *Prima facie* a választottbírói díj csökkentése egyfajta késedelmi kötbér jellegű szankciónak tűnik – hiszen *implicit*e elismerésre kerül az, hogy a késedelem az ítélethozatal vonatkozásában kárt okoz – ugyanakkor lényeges, hogy a levont díjat nem a peres felek kapják meg, akiket vélhetően kár ért. Ha és amennyiben azonban erre a késedelemre a választottbírói felelősséget kizáró klauzula valamilyen okból nem alkalmazható – a magyar Eljárási Szabályzat 50. §-a értelmében például azért, mert a szándékosság vagy súlyos gondatlanság fennáll – akkor a késedelem következtében eszközölt díjlevonás egy kártérítési perben véleményem szerint kiváló bizonyítékként szolgálhat a jogellenes károkozás tényének bizonyítására. Természetesen ezt a feltevést a magyar jogban a szabály újszerűsége okán a joggyakorlat jelenleg még nem tudja alátámasztani.

Egy külön fejezetben foglalkozunk néhány olyan nemzetközi – külföldi szerzők tollából származó – elmélettel, melyek – elsődlegesen az immunitás fogalmából, annak valamelyik változatából kiindulva – kísérelnek meg iránymutatást adni a választottbírói felelősség szabályozására. A következő fejezet tárgyalja a felelősségbiztosítás a választottbírói felelősség kapcsolatát. Ebben a fejezetben a felelősségbiztosítás témaköréhez kapcsolódóan további államok vonatkozó szabályozására, joggyakorlatára (például Hollandia, Egyiptom, Dubai) is röviden kitérünk.

A dolgozat záró fejezete – egyfajta összegzésként – saját álláspontunkat bemutatva *de lege ferenda* javaslatot tartalmaz a választottbírói felelősség lehetséges jövőbeni magyar szabályozására. Emmanuel Gaillard professzor 2010-ben (magyarul 2013-ban) megjelent könyvében közreadott véleménye szerint nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás valóban abba a fázisba jutott, hogy esetében már egy transznacionális jogrendről lehet

beszélni.²⁹ Ezt a tételt dolgozatunkban igyekszünk megerősíteni a nemzetközi választottbírói esetjogból merített citátumaival, illetve az egyes államok hazai jogrendje megoldásainak ismertetésével.

3. Főbb tudományos eredmények

Amennyiben a választottbíró által okozott károk rendezését felelősségbiztosítás igénybe vételével kívánjuk rendezni, akkor erre kizárólag egy önálló, a választottbírói pozíció sajátosságait maximálisan figyelembe vevő választottbírói felelősségbiztosítás lehet alkalmas.

A választottbírói felelősségbiztosítás főbb szabályozási csomópontjai az alábbiak szerint írhatóak le.

1. *Késedelemmel, határidővel összefüggő kérdések:* A választottbírói eljárás során a választottbíró bizonyos döntés meghozatalával eshet késedelembe, és ez adott esetben a felek számára kárt okozhat. Az ügyvédi felelősségbiztosításhoz hasonló módon a választottbíróat az ilyen jellegű mulasztása esetén a felelősségbiztosítás mentesítheti a kártérítés alól.
2. *Joghatósággal kapcsolatos döntés:* A fentiekben utaltunk arra, hogy a választottbíró a jogban való tévedéséért általában felelőssé nem tehető. Ez alól megítélésem szerint egyetlen lényeges kivétel lehet, ez pedig a joghatósággal kapcsolatos döntés. Véleményem szerint biztosítási eseményként határozható az meg, amikor a választottbíró a joghatóságában tévesen dönt, azaz vagy tévesen határozza meg a joghatóságát vagy tévesen állapítja meg joghatósága hiányát. Ezekben az esetekben a kár jelentkezik egy olyan ítélet meghozatalában, amely a későbbiekben a magyar jogban a Vbt. 47. § (1) bekezdés aa) pontja alapján érvényteleníthető. E körben megjegyezzük, hogy az UNCITRAL Mintatörvény 34. cikk (2) a) i) pontja ezzel azonos tartalmú rendelkezést tartalmaz.³⁰ Az a körülmény, hogy a választottbírói ítélete akkor is érvényteleníthető, ha a választottbírói szerződés annak a jognak a szabályai szerint, amelynek alávetették, ilyen alávetés hiányában pedig a magyar jog szerint nem érvényes, fontos kérdést vet fel. és nem függetleníthető a nemzetközi

²⁹ Lásd: E. GAILLARD: A nemzetközi választottbíráskodás jogának elmélete. (ford.: KOROM V. – METZINGER P.) Budapest, 2013. 54 – 65. o.

³⁰ Az UNCITRAL *Model Law* és *Explanatory Note* magyar nyelvű fordítását lásd: <https://mkik.hu/uncitral-mintatorveny-kommentar> (A letöltés ideje: 2023. 01. 31.) A magyar nyelvű fordítást Schmidt Richárd és Gritta Péter készítette. Az UNCITRAL Modelltörvény és magyarázatának magyar nyelvű fordításának a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara honlapján való közzétételével teljesül a Vbt. 3. § (3) bekezdésében szereplő feltétel. Kiemelendő, hogy e törvényhely a saját értelmezésére, egy az UNCITRAL által készített – műfaját tekintve – lényegében nemzetközi ajánlást ír elő.

választottbíráskodásban ismert alapelvtől, a *Kompetenz-Kompetenz* elvétől.³¹ Megjegyzendő, hogy a választottbírói szerződés érvénytelensége lehet olyan kérdés, amelyről valóban a fél hitelt érdemlő és valós bizonytságot csak az ítélet kézhez vételével szerez. Figyelemmel arra, hogy – szemben az adott jogvita eldöntéséhez szükséges anyagi jogi problémákkal – a joghatóság kérdésében való döntés következménye jól látható, hiszen helyes döntés esetén a választottbíró vagy jogosult eljárni, vagy megállapítja joghatóságát és nem járhat el, addig a helytelen döntésből eredő károkozás viszonylag jól érzékelhető. Ez indokolhatja azt, hogy e kérdést lehetséges biztosítási eseményként kezelni, és arra a felelősségbiztosító fedezetet is képezhet.

A választottbírói felelősségbiztosítás esetén kizárt kockázatként a szándékos károkozásnak értelemszerűen szerepelnie szükséges. Megítélésem szerint kizárt kockázatként szükséges szerepeltetni akár a választottbírói megbízatás elfogadása előtti időszakban akár már az eljárás folyamatban léte alatt a feltárási kötelezettség megszegésével esetlegesen okozott kárért történő felelősséget.

Álláspontunk szerint a választottbírói felelősség alapvetően kontraktuális – amely megítélésünk szerint egy *sui generis* jogviszonyon alapul – , azzal azonban, hogy némely elemében a deliktuális felelősség nyomai ugyanakkor fellelhetőek. A választottbírói intézmény vonatkozásában szintén a kontraktuális felelősséget tekintjük adekvátnak.

A választottbírói szerződés – a nemzetközi szakirodalom több képviselője szerint is – *sui generis* szerződés, úgy a választottbíró felelőssége is *sui generis* felelősségi alakzat, amely önálló szabályozást érdemel.

Dolgozatunkban nem a teljes választottbírói szerződés, hanem szűkebb témánk, a választottbírói felelősség vonatkozásában önálló – alapvetően a Polgári Törvénykönyvben elhelyezésre kerülő – szabályozást javasolunk, melyre szövegjavaslatot is teszünk. A felelősség alapvetően kontraktuális jellegű, de a (3) és a (6) bekezdésben a deliktuális felelősség egyes elemei is szerepet kapnak.

A szövegjavaslat elkészítésekor támaszkodtunk a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett működő Állandó Választottbírói Eljárás Szabályzatának 50. szakaszára, azt azonban nagy mértékben átdolgoztuk, kibővítettük. A javasolt szöveg a következő:

³¹ A *Kompetenz-Kompetenz* elvhez lásd különösen: KECSKÉS L. – NEMESSÁNYI Z.: *Veszélybe került a választottbíráskodás számára fontos „Kompetenz-Kompetenz” dogma? Kvázi hatásköri bíróságként járt el az Európai Bíróság a West Tankers ügyben.* Európai Jog. 2009. évi 3. sz. 14 – 23. o.

.. § [A választottbíró felelőssége]

- (1) *Az akár eseti választottbíróként, akár választottbíróvási intézmény választottbírájaként eljáró választottbíró kártérítési és bármilyen egyéb jogkövetkezéssel járó felelőssége, továbbá bármilyen jogcímen történő megtérítési, helytállási kötelezettsége kizárt minden, a választottbíróvási eljárással kapcsolatban felmerült cselekményért vagy mulasztásért, az e szakaszban meghatározott kivételekkel.*
- (2) *A választottbíró felel a szándékos vagy súlyos gondatlanságból eredő károkozásért.*
- (3) *A választottbíró a függetlenségével, pártatlanságával összefüggő feltárási kötelezettségének megsértéséből eredő kárért a választottbírói szerződés létrejöttét megelőzően a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályai szerint, a választottbírói szerződés létrejöttét követően pedig a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel.*
- (4) *Amennyiben a választottbíró eljárása során akár egyes eljárás cselekményeivel, akár az ítélet vagy az eljárást befejező egyéb határozat meghozatalával késedelembe esik, a késedelemért a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel.*
- (5) *Amennyiben a választottbíró a választottbíróvási eljárás során önhibájából nem hoz ítéletet vagy az eljárást befejező egyéb határozatot, a választottbíróvási eljárásban részt vevő felek irányában a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel.*
- (6) *Amennyiben a választottbíróvási ítélete, eljárást befejező egyéb határozata – avagy ezek meghozatalának elmaradása – az eljárásban részt vevő feleken kívüli harmadik személynek kárt okoz, azért a választottbíró a szerződésen kívül okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel.*
- (7) *Amennyiben a választottbíró és az eljárásban részt vevő felek a választottbírói szerződésben ekként állapodnak meg, vagy a választottbíróvási intézmény eljárási szabályzata tartalmazza, a választottbíró a szerződésszegéssel okozott kárért való felelősség szabályai szerint felel azért, hogy a választottbíróvási ítélete, eljárást befejező egyéb határozata a választottbíróvási eljárás során megismert és a választottbíróvási eljárás által érintett államokban (ideértve a választottbíráskodás helyszínét is) végrehajtható legyen.*
- (8) *A jelen szakasz (1) bekezdésében meghatározott szabályoktól a választottbírói szerződés vagy a választottbíróvási intézmény eljárási szabályzata a választottbírói eljárásban részt vevő felek javára eltérhet.*
- (9) *A jelen szakasz (2), (3), (4), (5), (6) bekezdésében meghatározott szabályoktól való eltérés a választottbírói szerződésben vagy a választottbíróvási intézmény eljárási szabályzatában, vagy bármilyen egyéb megállapodásban semmis.*

(10) *A jelen szakaszban a választottbírárt érintő felelősségi szabályok irányadóak a választottbírói intézmény szerveire és az alkalmazásában álló személyekre is.*

Tartalmi szempontból pedig általános jelleggel azt lehet elmondani, hogy ez a javaslat szakít a magyar bírói gyakorlatban fellelhető, a jelen dolgozatban is elemzett felfogással a választottbírói jogviszony, eljárás természetéről.³² Ennek a felfogásnak az a lényege, hogy a választottbírói eljárás sajátos természetű, magára az eljárásra igaz lehet az, hogy a felek választottbírói szerződésén és a feleknek a választottbírói ítélettel kötött szerződésén alapszik. A bírói gyakorlatban észlelhető eme nézet szerint mindez a választottbírói ítéletre már nem vonatkozik, hiszen az ítélet szempontjából a választottbírói ítélet nem a két fél ellenérdekű megbízottja. Ezen felfogás értelmében, amennyiben a választottbírói ítélettel a rendes bíróság jogerős ítéletével azonos hatályú jogerős ítélettel kárt okoz, ennek a kárnak a bekövetkeztével a szerződésen kívüli, a Ptk-nak a közhatalmi (bírói) jogkörben okozott kárkötelelem keletkezik.

Fentiekkel szemben az általunk tett javaslat lényege, hogy a választottbírói jogviszony *sui generis* szerződésen alapul, ezért önmagában véve sajátos jogviszony, amellyel kapcsolatban a felelősség szabályozását külön, önálló felelősségi alakzatként kell szabályozni. Miként a jelen javaslatból is kitűnik, felfogásunk szerint a választottbírói jogviszony alapvetően szerződéses jogviszony, ezért – néhány kivételes esettől eltekintve – a szerződéses felelősség szabályaiból kiindulva szükséges szabályozni a választottbírói felelősséget. Nem vitatható az, hogy a választottbírói ítélet hatálya egyezik a rendes bírósági ítélet hatályával – ez a választottbírói ítélet vitarendezés egyik alappillére, hiszen a peres felek is alapvetően azért kötnek ki választottbírói eljárást szerződésükben, mert céljuk az, hogy jogvita esetén a választottbírói eljárásban végleges és a felek számára kötelező ítélet szülessen.³³

Ugyanakkor nem következik megítélésem szerint ebből az, hogy magának a választottbírói ítéletnek az ítélethozatal kapcsán esetlegesen okozott kár a közhatalmi jogkörben okozott kár felelősségi szabályait lenne szükséges alkalmazni, szerintem ez az analógia nem megfelelő.

A dolgozatban részletesen kifejtett, a választottbíró és a bíró státusza közötti alapvető különbségek is szolgálhatnak érvként amellyel, hogy a választottbírói ítélettel esetlegesen okozott kár tekintetében miért nem szerencsés a közhatalmi jogkörben okozott kárért való felelősség szabályait alkalmazni. Kiegészítjük ezt az érvelést a további argumentummal,

³² Lásd például a Fővárosi Ítéletábrla 5.Pf.22.234/2013. sz. ügyben született ítéletét és a Győri Ítéletábrla Pf.III.20.071/2017. sz. ügyben hozott végzését.

³³ Ezt a véleményt osztja a Redfern – Hunter féle tankönyv is, lásd: BLACKABY – PARTASIDES – REDFERN – HUNTER: *i.m.* 513. o.

hogy ezen felelősségi szabály alkalmazása a választottbíróság esetében azért sem lenne szerencsés, hiszen a választottbíróság az eljárása során korántsem rendelkezik olyan közhatalmi jogosítványokkal, mint egy rendes bíróság. Erre példaként hozhatjuk fel azt, hogy míg egy rendes bíróság a tanúkkal, szakértőkkel szemben rendelkezik bizonyos kényszerítő jogosultságokkal, úgy erre egy választottbíróságnak semmilyen lehetősége nincsen. Így tehát egy választottbíróság abban az esetben például, ha egy tanú nem jelenik meg a választottbíróságon, azon túlmenően, hogy az esetlegesen – az angolszász választottbíráskodásban bevett módon – előzetesen megküldött írásbeli tanúvallomást nem veszi figyelembe vagy annak csekélyebb jelentőséget tulajdonít, egyéb szankciót nemigen alkalmazhat.³⁴

Erre is figyelemmel méltánytalan lenne egy választottbíróságra éppen az ítélet vonatkozásában a közhatalmi kárfelelősség szabályait alkalmazni akkor, amikor a választottbíróság az eljárása – vagyis az ítélethez vezető út – során éppen nem rendelkezik azokkal a közhatalmi eszközökkel, melyek egy állami bíróság részére rendelkezésre állnak, és melyek adott esetben az állami bíróság részére megkönnyíthetik a bizonyítás lefolytatását.

A szándékos vagy súlyos gondatlanságból történő károkozásért a választottbírónak felelnie kell, ez az MKIK Választottbírósága Eljárási Szabályzatában is ekként kerül meghatározásra, illetve több európai állam vonatkozó szabályozásával egyezik. Az angolszász jogra hivatkozva utalunk – a dolgozat egy másik fejezetében részletesen bemutatott – angol *Arbitration Act*-re, melynek 29. szakasza a rosszhiszeműen eljáró választottbíró felelősségét állapítja meg. Ebből is következően a javaslat lényeges eleme a szándékos vagy súlyos gondatlanságból történő károkozásért való választottbírói felelősség.

Magánjogi szempontból kiemelhető, hogy a választottbíró megválasztását megelőzően a feltárási kötelezettség megszegéséből eredő kárért a *culpa in contrahendo* elvéből adódóan a szerződésen kívül okozott kárra vonatkozó felelősségi szabályok szerint, míg a választottbírói szerződés megkötését követően egyértelműen kontraktuális alapon felel. A választottbírói felelősségbiztosítás bemutatásánál kiemelésre került, hogy amennyiben e jogintézményről egyáltalán szó lehet, akkor a feltárási kötelezettség megszegése miatt szükséges, hogy feltétlenül a kizárt kockázat kategóriájába essen. Az ott felsorolt érvek lényegében ugyanúgy megindokolják, hogy ennek a kifejezetten a választottbírákra jellemző kötelezettségnek a megszegéséért miért szükséges a választottbíróknak mindenképpen felelnie. Mint ismeretes, a választottbírói eljárás integritásának, a választottbírói eljárás fair mivoltának egyik leglényegesebb eleme a független és pártatlan választottbírák részvétele az eljárásban.

³⁴ Lásd: C. ARANTXA: *Fact Witness*. <https://jusmundi.com/en/document/publication/en-fact-witness> (A letöltés ideje: 2023. 02. 01.)

Lényeges hangsúlyoznunk, hogy ez nem csupán a felek, hanem a teljes választottbíróági processzus szempontjából kulcsfontosságú kérdés.

Saját álláspontunk a választottbíróági ítéletet a választottbíróági szerződéssel keletkeztetett jogviszony részének tekinti, és nem értünk egyet azzal, a dolgozatban részletesen kifejtett és a magyar bírói gyakorlatban megjelenő felfogással, hogy a választottbíróági ítélettel okozott kárra a közhatalommal okozott kárra vonatkozó kárfelelősségi szabályokat lenne szükséges alkalmazni.

A választottbíró tevékenységének kétségtelenül leglényegesebb eleme az, hogy a felek jogvitáját ítélettel, vagy az eljárást befejező egyéb határozattal lezárja. A felek megbízása a választottbíró felé voltaképpen éppen erre irányul. Ezért a választottbíró legelemibb szerződéses kötelezettsége az ügy eldöntése, más szavakkal pedig ez azt jelenti, hogy a legelemibb választottbírói szerződésszegés az ügy eldöntésének, befejezésének elmulasztása.

Egyetértünk azzal, a nemzetközi szakirodalomban fellelhető, a dolgozatban részletesen bemutatott állásponttal, mely szerint a választottbíróági eljárás tényleges célja valóban egy végrehajtható választottbíróági ítélet meghozatala, hiszen a felek éppen ezért fordulnak választottbíróshoz, számukra a választottbíróági szerződés lényeges eleme az, hogy az eljárás végrehajtható ítélettel záruljon le.³⁵

E két pólusra is figyelemmel szerepel a tervezetben egy kompromisszumos javaslat, melynek értelmében ha a megkötött választottbíróági szerződés, vagy ha a kikötött választottbíróági intézmény eljárási szabályzata ezt tartalmazza, akkor a választottbíró a szerződésszegéssel okozott kár szabályai szerint felel azért, hogy a választottbíróági ítélete (vagy eljárást befejező más határozata) a választottbíróági eljárás során megismert és a választottbíróági eljárás által érintett államokban (ideértve a választottbíráskodás helyszínét is) végrehajtható legyen. Ennek a szűkítésnek éppen az az értelme, hogy a választottbíró felelősségi köre jól körülhatárolható legyen. Ha a választottbírói tevékenységet kifejezetten a szerződéses jogviszony szemszögéből vizsgáljuk, akkor arra juthatunk, hogy a szerződés alanyai, a peres felek, a választottbíró – intézményesített választottbíráskodás esetén a választottbíróági intézmény – a szerződés megkötésekor egy meghatározott célt kívánnak elérni, a jogvita lezárását, az ítélet meghozatalát.

³⁵ Lásd például: Lásd: D. ALESSI: *Enforcing Arbitrator's Obligations: Rethinking International Commercial Arbitrators' Liability*. *Journal of International Arbitration* 31. (2014). No. 6. 766. o. Lásd továbbá: G. J. HORVATH: *The Duty of the Tribunal to Render an Enforceable Award*. *Journal of International Arbitration*. 18 (2001) No 2 143 – 148. o.; F. FERRARI – F. ROSENFELD – C. T. KOTUBY: *Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. A Concise Guide to the New York Convention' Uniform Regime*. Northampton (Massachusetts), 2023.2. o.

Evidens elvárás a peres felek részéről, hogy az ítélet végrehajtható legyen, ugyanakkor a szerződéses keretrendszer ismerete – vagyis, hogy milyen joghatóságok számára megfelelő ítéletet kell hozni az eljárásban – a választottbíró számára kell, hogy evidens elvárás legyen, hiszen, gyakorlati kifejezéssel élve a választottbírónak is tudnia kell, hogy mire szerződik, azaz a szerződés tartalmi kérdéseivel tisztában kell lennie. Ezért szerepel a tervezetben az, hogy a felelősség az ítélet végrehajtásával kapcsolatban a választottbírósi eljárás során megismert és az eljárás által érintett államok vonatkozásában állhat fenn és a szerződésszegés szabályai szerint, azaz kimentésre a kontraktuális felelősségre irányadó szabályok szerint van lehetőség.

Az a kötelezettség, hogy egy ítélet minden joghatóság által végrehajtható legyen, a választottbíráskodással kapcsolatos problémákon túlmenően polgári jogi szempontból is aggályos, ugyanis véleményem szerint egy ilyen felfogás ellentétes lehet a Ptk. 6:143. § (2) bekezdésével, amely az előreláthatósági korláttal foglalkozik.³⁶

Ha a választottbíró az eljárás kezdetén nem tudja, hogy a jövőbeni ítéletet mely jogrendszerben kell majd végrehajtani, illetve ez az eljárás folyamán (lényegében az eljárás berekesztéséig) ez nem jut a tudomására, akkor szerintem az, ha az ítélet meghozatala után egy addig az eljárás során fel sem merült joghatóságban kívánná valamelyik fél az ítéletet végrehajtani és az sikertelen lenne, akkor a választottbíróval szembeni felelősségérvényesítés egyebek mellett az itt említett előreláthatósági korlát miatt sem lenne lehetséges.

4. Hasznosíthatóság

Az értekezés a szerző reményei szerint mind a tudományos közélet, mind a gyakorlat számára hasznosítható eredményeket tartalmaz.

Kutatásaink során arra az álláspontra jutottunk, hogy a választottbírói felelősség – immunitás vonatkozásában a kontinentális, illetve a *Common Law* jellegű jogrendszerek között jól érzékelhető felfogásbeli különbség még a problémakört elméleti szempontból vizsgáló szerzők (pl. Susan D. Franck, Maureen Weston, Christian Hausmanninger) számára is rendkívül nehézé teszik az egységes fogalomalkotást, mely értelemszerűen a megalkotott elméletek több, egymástól eltérő jogrendszerre vonatkozó értelmezését is megnehezítik.

³⁶ A Ptk. 6. 143. § (2) bekezdéséhez az újabb magyar irodalomból lásd: VÉKÁS L.: *Előreláthatósági klauzula a szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél*. Magyar Jog 49 (2002). 513-526. o.; FUGLINSZKY Á.: *Az előreláthatóság egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előre látnia*. Magyar Jog 58 (2011) 412-425. o.412 – 425 .o.; UŐ: *Az előreláthatósági klauzula értelmezésének újabb dilemmái*. Gazdaság és Jog 2019/7-8. 1 – 7. o. Az előreláthatósági korlát gyökereire a francia jogban hívja fel a figyelmet Prugberger Tamás és mutatja be azt, hogy miként került bevezetésre a magyar jogban. Lásd: PRUGBERGER T.: *Az előreláthatósági klauzula alkalmazási lehetőségének néhány problémája a polgári jogi és különösen a munkajogi szerződéses kötelek esetében*. Állam- és Jogtudomány 61 (2020). 100 – 101. o.

A jogösszehasonlító vizsgálattal, az egymástól eltérő jogalkalmazói gyakorlatok vizsgálatával egyik fontos célunk az volt, hogy amennyiben lehetséges, segítséget tudjunk nyújtani a nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodás számára fontos egységes jogértelmezéshez. A jogösszehasonlító módszer alkalmazása ugyanakkor azt nyilvánvalóvá tette, hogy csupán a nemzeti jogrendszerek egyes, a választottbírói felelősségre, immunitásra irányadó szabályai alapján a transznacionális és egységes jogértelmezés jelenleg nem lehetséges.

A dolgozatban szereplő *de lege ferenda* javaslat ugyan alapvetően a választottbírói felelősség magyarországi szabályozására irányul, de iránymutató lehet a nemzetközi választottbírói felelősség fogalmának é szabályainak megalkotása során. A *de lege ferenda* javaslatban konkrét formában is testet öltő, választottbírói felelősségi szabályok pedig alkalmasak lehetnek arra is, hogy konkrét, a választottbírával (esetleg a választottbírói intézménnyel) szemben megindított igényérvényesítési eljárás során az ítékezés számára támpontként, igazodási pontként szolgáljanak.

Bízunk abban, hogy – ha töredékesen is – munkánkkal, néhány súlyponti elméleti kérdés felvetésével, több állam vonatkozó jogszabályainak, rendelkezéseinek jogösszehasonlító elemzésével, a nemzetközi gyakorlat egyes példáinak bemutatásával, a választottbírói felelősség, immunitás lényegét sikerült megfogalmazni, és a magyar szabályozásra tett *de lege ferenda* javaslattal nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi választottbírói felelősségnek is egy, az eltérő felfogások közötti *aurea mediocritas*-ként ható szabályozási modelljét sikerült megalkotni.

5. A szerző korábbi közleményei az értekezés témakörében

- 1) Á. BOÓC: *Remarks on the New Hungarian Act on Arbitration from a Historical-comparative Perspective*. Journal on European History of Law 9 (2018). No. 2. 166-175.o.
- 2) Á. BOÓC: *Remarks on the new Hungarian Act on Arbitration (Act LX of 2017)*. Revista Romana de Arbitraj 13 (2019) No. 2. 93-105. o.
- 3) BOÓC Á.: *Észrevételek a Prague Ruleshoz (Rules on the Efficient Conduct of Proceedings in International Arbitration): Friss fuvallatok, hátszél vagy ellenszél a választottbíráskodás vitorlás hajóján?* In: LAMM V. – SAJÓ A. (szerk.): *Studia in honorem Lajos Vékás*. Budapest, 2019. 40-46.o.
- 4) BOÓC Á.: *Az arbiter fogalma a római jogban* Magyar Jog 67 (2020) 221-226. o.
- 5) BOÓC Á.: *Észrevételek a választottbíró felelősségéhez*. Magyar Jog 67 (2020). 535-543. o.

- 6) Boóc Á.: *Hogyan befolyásolja a COVID-19 pandémia a választottbíráskodást?* Polgári Jog 6 (2021). 3-4. sz. 2-9. o.
- 7) Boóc Á.: *Észrevételek az ICC 2021. évi Választottbírószági Eljárási Szabályzatához (ICC Arbitration Rules 2021)*. In: UDVARY S. (szerk.): *Studia in honorem Imre Szabó 70*. Budapest, 2021. 47-56. o.
- 8) Boóc Á.: *A svájci nemzetközi választottbírószági eljárási szabályok módosításáról*. Gazdaság és Jog 29 (2021) 7-8.o.
- 9) Á. Boóc: *A Sailor's Knot or a Life Belt? Comments on the Prague Rules (Rules on the Efficient Conduct of Proceedings in International Arbitration)*. Karoli Mundus 1 (2021) 203-212.o.
- 10) Boóc Á.: *Érvénytelenítési perek a választottbírószági eljárásban, bírói felelősség*. In: SZAKÁL R. (szerk.): *Tájékoztató Füzetek az MKIK Jogi Szekciójában elhangzott szakmai előadások alapján Budapest, 2022*. 125-160. o.
- 11) Boóc Á.: *A választottbíráskodás és a digitalizáció egyes aktuális kérdései*. In: HOMICSKÓ Á. O. (szerk.): *A technológia fejlődés társadalmi kihívásai és hatása a jogi szabályozásra*. Budapest, 2022. 33-49. o.
- 12) Á. Boóc: *Liability of Arbitrators in Hungarian Law with a View to the Latest Amendment of the Rules of Procedure of the Arbitration Court Attached to the Hungarian Chamber of Commerce and Industry*. Revista Romana de Arbitraj 17 (2023) No. 1. 60-82. o.
- 13) Á. Boóc: *Remarks to the Notion of Liability of Arbitrator in Older Hungarian Private Law – with a Comparative Legal Approach*. In: E. ŠTENPIEN – L. PIŠTEJOVÁ – I. SVATUŠKA (szerk.): *Mierové rokovania po roku 1918 a ich vplyv na moderné právo : Zborník vedeckých príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Kosice, 2023. 20-32. o.
- 14) Á. Boóc: *The Rules of Procedure of the Arbitration Court of the Hungarian Chamber of Commerce and Industry In Force Since 31 December 2022, Concerning Liability of Arbitrators*. FORVM Acta Juridica et Politica, XIII. évfolyam, 2. szám . "Magánjogi kihívások, versenyképes fenntarthatóság a technológiai fejlődés tükrében" . Szeged, 2023 (megjelenés alatt).
- 15) Á. Boóc: *Comments on the Development of Arbitration in Slovak-Carpathian Private Law After World War I* In: TÖKEY B. (szerk.): *Liber Amicorum – Ünnepi Tanulmányok Kisfaludi András 65. születésnapjára*. Budapest, 2023 (megjelenés alatt).